

МАТЕМАТИЧКА ЛОГИКА

Недељко Стефановић

Овај текст је посвећен професору Славиши Б. Прешићу.

Copyright © 2013 by Nedeljko Stefanovic.

Permission is granted to copy, distribute and/or modify this document under the terms of the GNU Free Documentation License, Version 1.3; with no Invariant Sections, no Front-Cover Texts, and no Back-Cover Texts. A copy of the license is included in the section entitled "GNU Free Documentation License".

Садржај

1	Уводни појмови	7
1.1	Исказна логика	7
1.1.1	Појам исказа	7
1.1.2	Исказни везници	7
1.1.3	Логички закони	8
1.2	Једнакост	10
1.3	Квантификатори	11
1.3.1	Константе	11
1.3.2	Променљиве	11
1.3.3	Квантификатори	11
1.4	Скупови	11
1.5	Торке	12
1.6	Релације	12
1.7	Функције	12
1.8	Конгруенције	12
2	Формални системи	13
	GNU Free Documentation License	15

Глава 1

Уводни појмови

Овде ћемо изложити неке основне појмове без којих је савремено излагање било које области математике практично¹ немогуће.

1.1 Исказна логика

1.1.1 Појам исказа

Исказ је тврдња којој се може придружити тачно једна од две истинитосне вредности – тачно или нетачно. Примери исказа су:

1. Стефан Дечански је био српски краљ.
2. Лесковац је у Азији.
3. Херодот је почео да пише историју у среду.

при чему је први тачан, други нетачан, а трећем није позната истинитосна вредност (али она свакако постоји). Искази нису,

1. Можда има живота ван Земље.
2. Колико планета има Сунчев систем?
3. Плаво седење стоји низ плакање.

Прва реченица није категорична, друга није тврдња (већ питање), а трећа нема смисла.

1.1.2 Исказни везници

Од једноставнијих исказа можемо формирати сложеније помоћу исказних везника. На-ведимо најважније.

Негација Од исказа A можемо формирати исказ који означавамо са $\neg A$ који читамо "није A ". Он је тачан ако је исказ A нетачан, а у супротном је нетачан.

¹Није немогуће изградити математику на неким другим појмовима, али је онда њих потребно увести. Такође, овде се определило за излагање на свакако данас најраширенији начин.

Конјункција Од исказа A и B можемо формирати исказ који обележавамо са $(A \wedge B)$ и који читамо " A и B ". Он је тачан ако су оба од исказа A и B тачна, а у супротном је нетачан.

Дисјункција Од исказа A и B можемо формирати исказ који обележавамо са $(A \vee B)$ и који читамо " A или B ". Он је тачан ако је барем један од исказа A и B тачан, а у супротном је нетачан.

Импликација Од исказа A и B можемо формирати исказ који обележавамо са $(A \Rightarrow B)$ и који читамо "ако A онда B ". Он је нетачан ако је исказ A тачан и исказ B нетачан, а у супротном је тачан.

Еквиваленција Од исказа A и B можемо формирати исказ који обележавамо са $(A \Leftrightarrow B)$ и који читамо " A ако и само ако B ". Он је тачан ако је искази A и B имају исту истинитосну вредност (оба су тачна или оба нетачна), а у супротном је нетачан.

Напоменимо у вези са импликацијом да се $(A \Rightarrow B)$ изговара још и са "из A следи B " или " B је последица од A ". Но, ту се ради о логичкој последици, што не треба мешати са другим врстама последица. Логичка последица неког исказа је исказ који је тачан увек када је тачан исказ из кога он следи. Тако на пример, исказ "облачно је" је логичка последица исказа "пада киша", а не обрнуто, јер киша свакако не може падати из ведре неба, а време може бити облачно и без падавина. Другим речима, ако разговарамо телефоном са неким из другог места и он нам саопшти да код њега пада киша, можемо закључити да је код њега облачно. Дакле, важи

1. Ако пада киша, онда је облачно,
2. Облачност је логичка последица падања кише.
3. Из падања кише следи да је облачно.

Осим тога, ако из неког исказа следи неки други, те исказе не треба логички изједначавати у смислу да се дешавају искључиво заједно јер обрнута импликација не мора да важи. Ако у аутомобилу нема горива, он свакако не може да се вози. Међутим, ако аутомобил не може да се вози, то не значи обавезно да нема горива, јер постоји могућност да горива има, али да је аутомобил у квару. Такође, израз "ако и само ако" се краће пише "акко".

1.1.3 Логички закони

Са исказима се може радити апстрактно, тј. без улажења у њихов садржај. Тада се искази обележавају посебним ознакама које се зову исказна слова. Она означавају произвољне исказе, с тим да исто исказно слово употребљено на више места означава исти (неодређен) исказ. Од исказних слова и везника формирамо формуле. Размотримо следећу формулу:

$$((p \vee q) \Rightarrow p). \quad (1.1)$$

Ако бисмо слова замислили као неке исказе, онда је исказ (1.1) нетачан акко је исказ p нетачан, а исказ $p \vee q$ тачан. Обзиром да за нетачност формуле (1.1) исказ p мора бити нетачан и да исказ $p \vee q$ мора бити тачан, а исказ $p \vee q$ је тачан акко је бар један од исказа p и q тачан, а у овом случају то није исказ p , онда исказ q мора бити тачан.

Дакле, да би исказ (1.1) био тачан, мора исказ p да буде нетачан, а исказ q тачан. Није тешко уверити се да је у том случају исказ (1.1) заиста нетачан јер је у том случају исказ $(p \vee q)$ тачан, а исказ p нетачан.

Другим речима, исказ (1.1) је нетачан у случају када је p нетачно, а q тачно, а тачан у свим осталим случајевима.

Искезе који нису формирано од простијих исказа и од исказних слова назовимо простим исказима. У претходном примеру, истинитосна вредност сложеног исказа зависи само од истинитосних вредности простих исказа од којих је сачињен, а не и од њихове природе. То је тачно у општем случају. Истинитосна вредност сложеног исказа формираног од неких простих исказа и исказних везника зависи само од истинитосних вредности простих исказа који учествују у том сложеном исказу и од начина на који је сложен исказ формиран од простих исказа и исказних везника.

Постоје исказне формуле које представљају тачне исказе при ма којој замени исказних слова исказима. Такве формуле зовемо таутологијама. Неке од таутологија су

$$((p \wedge q) \Rightarrow p), \quad (p \vee \neg p), \quad \neg(p \wedge \neg p).$$

Да би се то проверило, довољно је изабрати два проста исказа – један који је тачан и један који је нетачан и проверити да ли при свим могућим заменама исказних слова у тој формули којима се свако исказно слово замењује неким од ова два исказа добија тачан исказ. Један по жељи изабран тачан исказ означаваћемо са \top , а један по жељи изабран нетачан исказ са \perp . За то се користе истинитосне таблице које заправо одговарају наведеним дефиницијама исказних везника.

p	$\neg p$	p	q	$(p \wedge q)$	p	q	$(p \vee q)$
\top	\perp	\top	\top	\top	\top	\top	\top
\perp	\top	\top	\perp	\perp	\top	\perp	\top
		\perp	\top	\perp	\perp	\top	\top
		\perp	\perp	\perp	\perp	\perp	\perp

p	q	$(p \Rightarrow q)$	p	q	$(p \Leftrightarrow q)$
\top	\top	\top	\top	\top	\top
\top	\perp	\perp	\top	\perp	\perp
\perp	\top	\top	\perp	\top	\perp
\perp	\perp	\top	\perp	\perp	\top

Да ли је формула таутологија, може се проверити табличним методом коришћењем истинитосних таблица. Учинимо то на примеру формуле (1.1).

p	q	$(p \vee q)$	$((p \vee q) \Rightarrow p)$
\top	\top	\top	\top
\top	\perp	\top	\top
\perp	\top	\top	\perp
\perp	\perp	\perp	\top

У овом поступку се прво формирају све могућности за доделу исказних слобода којима учествују у формули вредности тачно и нетачно. Пошто слова у формули има два, таквих могућности има четири. Свакој од тих могућности одговара по једна врста табеле. По колонама су означене истинитосне вредности сваке од потформула које се појављују у формули при свакој од четири могућности представљених врстама. Притом се истинитосне вредности потформула (рачунајући ту и целу формулу) одређују на основу истинитосних вредности потформула од којих је директно сачињена преко неког од исказних везника и на основу истинитосне таблице за тај исказни везник.

Напоменимо на крају да се заменом простих исказа у сложенем исказу било којим исказима исте истинитосне вредности добија други сложене исказ исте истинитосне вредности. То посебно значи да замењујући исказна слова у логичким законима исказне логике ма каквим исказима увек добијамо тачан исказ.

1.2 Једнакост

У математици се једнакост не тумачи као у свакодневном животу где за две свеске кажемо да су исте. Код две свеске свакако да постоје неке разлике уочљиве под микроскопом, које се занемарују када се каже да су у питању истоветне свеске. Међутим, за два електрона или друге две елементарне честице исте врсте у физици се сматра да су сасвим једнаке међу собом, па чак и за неке честице које нису елементарне, као што два атома лаког водоника.

Међутим, у свим тим случајевима се у математици сматра да се ради о различитим објектима. Докле год се ради о два електрона, а не о једном електрону, сматра се да се ради о различитим објектима. У математици једнакост значи да се ради о истом објекту, односно да две ознаке представљају исти објекат. Заправо, то је оно што се у математици хтело постићи описом једнакости. Оно што је заправо добијено је Лајбницево схватање једнакости по коме су једнаки они објекти који се не могу разликовати. Рецимо, два електрона се могу разликовати по положају у простору у неком тренутку.

Понекад се у математици израз "једнакост" у другом значењу. На пример, у геометрији се подударни ликови често зову једнаким. Међутим, у том случају се једноставно ради о некоректном изражавању јер за те друге појмове увек постоји одговарајући посебан израз, као што је у овом случају "подударност".

Исказ да ознаке a и b представљају исти објекат записује се са

$$a = b,$$

а негација тог исказа са

$$a \neq b.$$

Основне одлике једнакости су:

Рефлексивност: Свака ознака представља исти објекат као она сама, тј. $a = a$.

Симетричност: Ако ознака a представља исти објекат као ознака b , тј. $a = b$, онда ознака b представља исти објекат као ознака a , тј. $b = a$.

Транзитивност: Ако ознака a представља исти објекат као ознака b , тј. $a = b$, а ознака b представља исти објекат као ознака c , тј. $b = c$, онда ознака a представља исти објекат као ознака c , тј. $a = c$.

Интензионалност: Међусобно једнаки објекти имају исте особине и на исти начин се односе према другим међусобно једнаким објектима, без обзира на то колико се ознака користи за неке од њих. Другим речима, ако је $a = b$, онда објекат представљен ознаком a има исте особине као објекат представљен ознаком b . Ако је притом и $c = d$ и $e = f$, онда се објекти представљени ознакама a , c и e односе на исти начин као објекти представљени ознакама b , d и f .

1.3 Квантификатори

1.3.1 Константе

Под константом се подразумева објекат који је једнозначно одређен. Он се задаје системом особина за које се доказује да их има тачно један објекат и увођењем ознаке за њега, која до тада није употребљена. Понекад се у математици користи иста ознака за различите ствари, што није логички коректно, када се процени да нема опасности од забуне, тј. да се из контекста може закључити о ком се контексту тачно ради.

1.3.2 Променљиве

Променљива је ознака која представља произвољан објекат, тј. о коме се не претпоставља ниједна друга особина, осим оних које имају сви објекти. Заправо, у математици имамо две врсте променљивих – са ограниченим и неограниченим доменом. Са неограниченим доменом су оне које представљају ма какав објекат, а са ограниченим су оне које представљају ма који од неких објеката за које се каже да представљају њен домен. И за једне и за друге нам је потребна до тада некоришћена ознака, а за ове друге још и систем особина објеката на које се односе, тј. особине које одређују домен.

Записи који садрже променљиве у општем случају нису искази, јер им истинитосна вредност зависи од тога које ћемо објекте придружити тим променљивама. Након придруживања свакој променљивој по неког објекта, водећи рачуна да ограниченим променљивама не придружимо објекат ван њеног домена, такав запис постаје исказ ако испуњава раније наведене критеријуме за исказ.

1.3.3 Квантификатори

Изјава да је неки запис A "тачан" за све вредности променљиве x из њеног домена се записује

$$\forall x A,$$

а изјава да је неки запис A "тачан" за бар једну вредност променљиве x из њеног домена се записује

$$\exists x A.$$

Овде је реч "тачан" стављена под наводнике, јер запис A може укључивати још неке променљиве, тако да наведени записи у општем случају нису искази. Но, нијеан од претходна два записа не зависи од избора објекта који ће се придружити променљивој x . Зато се каже да је променљива у тим записима везана.

Запис

$$\forall x \forall y \forall z ((x = y \wedge y = z) \Rightarrow x = z)$$

представља исказ који у представља особину једнакости да је у општем случају транзитивна.

1.4 Скупови

Појам скупа вероватно није могуће дефинисати преко неких једноставнијих појмова. Он се јанпрецизније заснива аксиоматски, а пре тога ћемо покушати да дамо некакву представу, која би помогла у разликовању појма скупа из свакодневног говора и математичког појма скупа и која би омогућила праћење даљег тока излагања.

Скуп је нешто чему могу припадати било какви објекти и који је потпуно одређен тиме који м објекти припадају. Ово последње значи да скуп не броји колико се пута нешто појављује у њему, већ да носи информацију искључиво о томе који му објекти припадају, а који не, као и да не носи никакву информацију о неким посебним односима (тј. . који не постоје независно од тог скупа) између својих елемената (објеката који му припадају) или било каквих објеката уопште.

1.5 Торке

1.6 Релације

1.7 Функције

1.8 Конгруенције

Глава 2

Формални системи

GNU Free Documentation License

Version 1.3, 3 November 2008

Copyright © 2000, 2001, 2002, 2007, 2008 Free Software Foundation, Inc.

<<http://fsf.org/>>

Everyone is permitted to copy and distribute verbatim copies of this license document, but changing it is not allowed.

Preamble

The purpose of this License is to make a manual, textbook, or other functional and useful document “free” in the sense of freedom: to assure everyone the effective freedom to copy and redistribute it, with or without modifying it, either commercially or noncommercially. Secondly, this License preserves for the author and publisher a way to get credit for their work, while not being considered responsible for modifications made by others.

This License is a kind of “copyleft”, which means that derivative works of the document must themselves be free in the same sense. It complements the GNU General Public License, which is a copyleft license designed for free software.

We have designed this License in order to use it for manuals for free software, because free software needs free documentation: a free program should come with manuals providing the same freedoms that the software does. But this License is not limited to software manuals; it can be used for any textual work, regardless of subject matter or whether it is published as a printed book. We recommend this License principally for works whose purpose is instruction or reference.

1. APPLICABILITY AND DEFINITIONS

This License applies to any manual or other work, in any medium, that contains a notice placed by the copyright holder saying it can be distributed under the terms of this License. Such a notice grants a world-wide, royalty-free license, unlimited in duration, to use that work under the conditions stated herein. The “**Document**”, below, refers to any such manual or work. Any member of the public is a licensee, and is addressed as “**you**”. You accept the license if you copy, modify or distribute the work in a way requiring permission under copyright law.

A “**Modified Version**” of the Document means any work containing the Document or a portion of it, either copied verbatim, or with modifications and/or translated into another language.

A “**Secondary Section**” is a named appendix or a front-matter section of the Document that deals exclusively with the relationship of the publishers or authors of the Document to the Document’s overall subject (or to related matters) and contains nothing that could fall directly within

that overall subject. (Thus, if the Document is in part a textbook of mathematics, a Secondary Section may not explain any mathematics.) The relationship could be a matter of historical connection with the subject or with related matters, or of legal, commercial, philosophical, ethical or political position regarding them.

The “**Invariant Sections**” are certain Secondary Sections whose titles are designated, as being those of Invariant Sections, in the notice that says that the Document is released under this License. If a section does not fit the above definition of Secondary then it is not allowed to be designated as Invariant. The Document may contain zero Invariant Sections. If the Document does not identify any Invariant Sections then there are none.

The “**Cover Texts**” are certain short passages of text that are listed, as Front-Cover Texts or Back-Cover Texts, in the notice that says that the Document is released under this License. A Front-Cover Text may be at most 5 words, and a Back-Cover Text may be at most 25 words.

A “**Transparent**” copy of the Document means a machine-readable copy, represented in a format whose specification is available to the general public, that is suitable for revising the document straightforwardly with generic text editors or (for images composed of pixels) generic paint programs or (for drawings) some widely available drawing editor, and that is suitable for input to text formatters or for automatic translation to a variety of formats suitable for input to text formatters. A copy made in an otherwise Transparent file format whose markup, or absence of markup, has been arranged to thwart or discourage subsequent modification by readers is not Transparent. An image format is not Transparent if used for any substantial amount of text. A copy that is not “Transparent” is called “**Opaque**”.

Examples of suitable formats for Transparent copies include plain ASCII without markup, Texinfo input format, LaTeX input format, SGML or XML using a publicly available DTD, and standard-conforming simple HTML, PostScript or PDF designed for human modification. Examples of transparent image formats include PNG, XCF and JPG. Opaque formats include proprietary formats that can be read and edited only by proprietary word processors, SGML or XML for which the DTD and/or processing tools are not generally available, and the machine-generated HTML, PostScript or PDF produced by some word processors for output purposes only.

The “**Title Page**” means, for a printed book, the title page itself, plus such following pages as are needed to hold, legibly, the material this License requires to appear in the title page. For works in formats which do not have any title page as such, “Title Page” means the text near the most prominent appearance of the work’s title, preceding the beginning of the body of the text.

The “**publisher**” means any person or entity that distributes copies of the Document to the public.

A section “**Entitled XYZ**” means a named subunit of the Document whose title either is precisely XYZ or contains XYZ in parentheses following text that translates XYZ in another language. (Here XYZ stands for a specific section name mentioned below, such as “**Acknowledgements**”, “**Dedications**”, “**Endorsements**”, or “**History**”.) To “**Preserve the Title**” of such a section when you modify the Document means that it remains a section “Entitled XYZ” according to this definition.

The Document may include Warranty Disclaimers next to the notice which states that this License applies to the Document. These Warranty Disclaimers are considered to be included by reference in this License, but only as regards disclaiming warranties: any other implication that these Warranty Disclaimers may have is void and has no effect on the meaning of this License.

2. VERBATIM COPYING

You may copy and distribute the Document in any medium, either commercially or non-commercially, provided that this License, the copyright notices, and the license notice saying

this License applies to the Document are reproduced in all copies, and that you add no other conditions whatsoever to those of this License. You may not use technical measures to obstruct or control the reading or further copying of the copies you make or distribute. However, you may accept compensation in exchange for copies. If you distribute a large enough number of copies you must also follow the conditions in section 3.

You may also lend copies, under the same conditions stated above, and you may publicly display copies.

3. COPYING IN QUANTITY

If you publish printed copies (or copies in media that commonly have printed covers) of the Document, numbering more than 100, and the Document's license notice requires Cover Texts, you must enclose the copies in covers that carry, clearly and legibly, all these Cover Texts: Front-Cover Texts on the front cover, and Back-Cover Texts on the back cover. Both covers must also clearly and legibly identify you as the publisher of these copies. The front cover must present the full title with all words of the title equally prominent and visible. You may add other material on the covers in addition. Copying with changes limited to the covers, as long as they preserve the title of the Document and satisfy these conditions, can be treated as verbatim copying in other respects.

If the required texts for either cover are too voluminous to fit legibly, you should put the first ones listed (as many as fit reasonably) on the actual cover, and continue the rest onto adjacent pages.

If you publish or distribute Opaque copies of the Document numbering more than 100, you must either include a machine-readable Transparent copy along with each Opaque copy, or state in or with each Opaque copy a computer-network location from which the general network-using public has access to download using public-standard network protocols a complete Transparent copy of the Document, free of added material. If you use the latter option, you must take reasonably prudent steps, when you begin distribution of Opaque copies in quantity, to ensure that this Transparent copy will remain thus accessible at the stated location until at least one year after the last time you distribute an Opaque copy (directly or through your agents or retailers) of that edition to the public.

It is requested, but not required, that you contact the authors of the Document well before redistributing any large number of copies, to give them a chance to provide you with an updated version of the Document.

4. MODIFICATIONS

You may copy and distribute a Modified Version of the Document under the conditions of sections 2 and 3 above, provided that you release the Modified Version under precisely this License, with the Modified Version filling the role of the Document, thus licensing distribution and modification of the Modified Version to whoever possesses a copy of it. In addition, you must do these things in the Modified Version:

- A. Use in the Title Page (and on the covers, if any) a title distinct from that of the Document, and from those of previous versions (which should, if there were any, be listed in the History section of the Document). You may use the same title as a previous version if the original publisher of that version gives permission.
- B. List on the Title Page, as authors, one or more persons or entities responsible for authorship of the modifications in the Modified Version, together with at least five of the principal

authors of the Document (all of its principal authors, if it has fewer than five), unless they release you from this requirement.

- C. State on the Title page the name of the publisher of the Modified Version, as the publisher.
- D. Preserve all the copyright notices of the Document.
- E. Add an appropriate copyright notice for your modifications adjacent to the other copyright notices.
- F. Include, immediately after the copyright notices, a license notice giving the public permission to use the Modified Version under the terms of this License, in the form shown in the Addendum below.
- G. Preserve in that license notice the full lists of Invariant Sections and required Cover Texts given in the Document's license notice.
- H. Include an unaltered copy of this License.
- I. Preserve the section Entitled "History", Preserve its Title, and add to it an item stating at least the title, year, new authors, and publisher of the Modified Version as given on the Title Page. If there is no section Entitled "History" in the Document, create one stating the title, year, authors, and publisher of the Document as given on its Title Page, then add an item describing the Modified Version as stated in the previous sentence.
- J. Preserve the network location, if any, given in the Document for public access to a Transparent copy of the Document, and likewise the network locations given in the Document for previous versions it was based on. These may be placed in the "History" section. You may omit a network location for a work that was published at least four years before the Document itself, or if the original publisher of the version it refers to gives permission.
- K. For any section Entitled "Acknowledgements" or "Dedications", Preserve the Title of the section, and preserve in the section all the substance and tone of each of the contributor acknowledgements and/or dedications given therein.
- L. Preserve all the Invariant Sections of the Document, unaltered in their text and in their titles. Section numbers or the equivalent are not considered part of the section titles.
- M. Delete any section Entitled "Endorsements". Such a section may not be included in the Modified Version.
- N. Do not retitle any existing section to be Entitled "Endorsements" or to conflict in title with any Invariant Section.
- O. Preserve any Warranty Disclaimers.

If the Modified Version includes new front-matter sections or appendices that qualify as Secondary Sections and contain no material copied from the Document, you may at your option designate some or all of these sections as invariant. To do this, add their titles to the list of Invariant Sections in the Modified Version's license notice. These titles must be distinct from any other section titles.

You may add a section Entitled "Endorsements", provided it contains nothing but endorsements of your Modified Version by various parties—for example, statements of peer review or that the text has been approved by an organization as the authoritative definition of a standard.

You may add a passage of up to five words as a Front-Cover Text, and a passage of up to 25 words as a Back-Cover Text, to the end of the list of Cover Texts in the Modified Version. Only one passage of Front-Cover Text and one of Back-Cover Text may be added by (or through arrangements made by) any one entity. If the Document already includes a cover text for the same cover, previously added by you or by arrangement made by the same entity you are acting on behalf of, you may not add another; but you may replace the old one, on explicit permission from the previous publisher that added the old one.

The author(s) and publisher(s) of the Document do not by this License give permission to use their names for publicity for or to assert or imply endorsement of any Modified Version.

5. COMBINING DOCUMENTS

You may combine the Document with other documents released under this License, under the terms defined in section 4 above for modified versions, provided that you include in the combination all of the Invariant Sections of all of the original documents, unmodified, and list them all as Invariant Sections of your combined work in its license notice, and that you preserve all their Warranty Disclaimers.

The combined work need only contain one copy of this License, and multiple identical Invariant Sections may be replaced with a single copy. If there are multiple Invariant Sections with the same name but different contents, make the title of each such section unique by adding at the end of it, in parentheses, the name of the original author or publisher of that section if known, or else a unique number. Make the same adjustment to the section titles in the list of Invariant Sections in the license notice of the combined work.

In the combination, you must combine any sections Entitled “History” in the various original documents, forming one section Entitled “History”; likewise combine any sections Entitled “Acknowledgements”, and any sections Entitled “Dedications”. You must delete all sections Entitled “Endorsements”.

6. COLLECTIONS OF DOCUMENTS

You may make a collection consisting of the Document and other documents released under this License, and replace the individual copies of this License in the various documents with a single copy that is included in the collection, provided that you follow the rules of this License for verbatim copying of each of the documents in all other respects.

You may extract a single document from such a collection, and distribute it individually under this License, provided you insert a copy of this License into the extracted document, and follow this License in all other respects regarding verbatim copying of that document.

7. AGGREGATION WITH INDEPENDENT WORKS

A compilation of the Document or its derivatives with other separate and independent documents or works, in or on a volume of a storage or distribution medium, is called an “aggregate” if the copyright resulting from the compilation is not used to limit the legal rights of the compilation’s users beyond what the individual works permit. When the Document is included in an aggregate, this License does not apply to the other works in the aggregate which are not themselves derivative works of the Document.

If the Cover Text requirement of section 3 is applicable to these copies of the Document, then if the Document is less than one half of the entire aggregate, the Document’s Cover Texts may be placed on covers that bracket the Document within the aggregate, or the electronic equivalent

of covers if the Document is in electronic form. Otherwise they must appear on printed covers that bracket the whole aggregate.

8. TRANSLATION

Translation is considered a kind of modification, so you may distribute translations of the Document under the terms of section 4. Replacing Invariant Sections with translations requires special permission from their copyright holders, but you may include translations of some or all Invariant Sections in addition to the original versions of these Invariant Sections. You may include a translation of this License, and all the license notices in the Document, and any Warranty Disclaimers, provided that you also include the original English version of this License and the original versions of those notices and disclaimers. In case of a disagreement between the translation and the original version of this License or a notice or disclaimer, the original version will prevail.

If a section in the Document is Entitled “Acknowledgements”, “Dedications”, or “History”, the requirement (section 4) to Preserve its Title (section 1) will typically require changing the actual title.

9. TERMINATION

You may not copy, modify, sublicense, or distribute the Document except as expressly provided under this License. Any attempt otherwise to copy, modify, sublicense, or distribute it is void, and will automatically terminate your rights under this License.

However, if you cease all violation of this License, then your license from a particular copyright holder is reinstated (a) provisionally, unless and until the copyright holder explicitly and finally terminates your license, and (b) permanently, if the copyright holder fails to notify you of the violation by some reasonable means prior to 60 days after the cessation.

Moreover, your license from a particular copyright holder is reinstated permanently if the copyright holder notifies you of the violation by some reasonable means, this is the first time you have received notice of violation of this License (for any work) from that copyright holder, and you cure the violation prior to 30 days after your receipt of the notice.

Termination of your rights under this section does not terminate the licenses of parties who have received copies or rights from you under this License. If your rights have been terminated and not permanently reinstated, receipt of a copy of some or all of the same material does not give you any rights to use it.

10. FUTURE REVISIONS OF THIS LICENSE

The Free Software Foundation may publish new, revised versions of the GNU Free Documentation License from time to time. Such new versions will be similar in spirit to the present version, but may differ in detail to address new problems or concerns. See <http://www.gnu.org/copyleft/>.

Each version of the License is given a distinguishing version number. If the Document specifies that a particular numbered version of this License “or any later version” applies to it, you have the option of following the terms and conditions either of that specified version or of any later version that has been published (not as a draft) by the Free Software Foundation. If the Document does not specify a version number of this License, you may choose any version ever published (not as a draft) by the Free Software Foundation. If the Document specifies that a proxy can decide which future versions of this License can be used, that proxy’s public statement of acceptance of a version permanently authorizes you to choose that version for the Document.

11. RELICENSING

“Massive Multiauthor Collaboration Site” (or “MMC Site”) means any World Wide Web server that publishes copyrightable works and also provides prominent facilities for anybody to edit those works. A public wiki that anybody can edit is an example of such a server. A “Massive Multiauthor Collaboration” (or “MMC”) contained in the site means any set of copyrightable works thus published on the MMC site.

“CC-BY-SA” means the Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 license published by Creative Commons Corporation, a not-for-profit corporation with a principal place of business in San Francisco, California, as well as future copyleft versions of that license published by that same organization.

“Incorporate” means to publish or republish a Document, in whole or in part, as part of another Document.

An MMC is “eligible for relicensing” if it is licensed under this License, and if all works that were first published under this License somewhere other than this MMC, and subsequently incorporated in whole or in part into the MMC, (1) had no cover texts or invariant sections, and (2) were thus incorporated prior to November 1, 2008.

The operator of an MMC Site may republish an MMC contained in the site under CC-BY-SA on the same site at any time before August 1, 2009, provided the MMC is eligible for relicensing.

ADDENDUM: How to use this License for your documents

To use this License in a document you have written, include a copy of the License in the document and put the following copyright and license notices just after the title page:

Copyright © YEAR YOUR NAME. Permission is granted to copy, distribute and/or modify this document under the terms of the GNU Free Documentation License, Version 1.3 or any later version published by the Free Software Foundation; with no Invariant Sections, no Front-Cover Texts, and no Back-Cover Texts. A copy of the license is included in the section entitled “GNU Free Documentation License”.

If you have Invariant Sections, Front-Cover Texts and Back-Cover Texts, replace the “with ... Texts.” line with this:

with the Invariant Sections being LIST THEIR TITLES, with the Front-Cover Texts being LIST, and with the Back-Cover Texts being LIST.

If you have Invariant Sections without Cover Texts, or some other combination of the three, merge those two alternatives to suit the situation.

If your document contains nontrivial examples of program code, we recommend releasing these examples in parallel under your choice of free software license, such as the GNU General Public License, to permit their use in free software.